

1937 అయ్యంగార్ నిజాం రాజ్యంలో రాజ్యాంగ సంస్కరణలు; స్థానిక ఉద్యోగాలు స్థానికులకేనన్న సిఫార్సు	➔	1948 ధార్ / JVP భాషా ప్రయుక్త రాష్ట్రాల పరిశీలన; పరిపాలనా సౌలభ్యమే ప్రధానమంటూ ఏర్పాటు వాయిదా	➔	1953 ఫజల్ అలీ (SRC) హైదరాబాద్ విభజన, విశాలాంధ్ర వాయిదా; 5 ఏళ్ల తర్వాత 2/3 మెజారిటీతోనే విలీనం	➔	1969 ముల్కీ కమిటీలు కుమార్ లలిత్ (రూ. 34.10 కోట్లు) ➔ వశిష్ట భార్గవ (రూ. 28.34 కోట్లు) ➔ వాంచూ కమిటీ
--	---	--	---	---	---	--

1. స్వాతంత్ర్యానికి పూర్వం & ఉమ్మడి రాష్ట్ర ఏర్పాటు నాటి కమిటీలు (1 నుండి 11)

1937 - 1958

1. బహదూర్ అరవముదం అయ్యంగార్ కమిటీ (1937): నిజాం రాజ్యంలో రాజ్యాంగ సంస్కరణల కోసం 7వ నిజాం మీర్ ఉస్మాన్ అలీఖాన్ నియమించారు. స్థానిక ఉద్యోగాలు స్థానికులకే కేటాయించాలని, ఉద్యోగ నియామకాలపై ప్రత్యేక యంత్రాంగాన్ని (పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్) ఏర్పాటు చేయాలని సిఫార్సు చేసింది.
2. ఎం.ఎస్. భరూచా కమిటీ (1939): నిజాం రాజ్యంలో కౌలుదారుల స్థితిగతులను పరిశీలించేందుకు నియమించారు. దీని సిఫార్సుల మేరకే 'అసమీక్షి కట్టం-1944' రూపొందింది.
3. ఎస్.కె. ధార్ కమిటీ (1948): భాషా ప్రయుక్త రాష్ట్రాల ఏర్పాటు సాధ్యసాధ్యాల పరిశీలనకు రాజ్యాంగ సభ జూన్ 1948లో నియమించింది. భాష ప్రాతిపదికన కాకుండా పరిపాలనా సౌలభ్యం ఆధారంగానే నూతన రాష్ట్రాలు ఏర్పాటు చేయాలని నివేదించింది.
4. జె.వి.పి. (JVP) కమిటీ (1948): జవహర్లాల్ నెహ్రూ, వల్లభాయ్ పటేల్, భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్యలతో కాంగ్రెస్ నియమించింది. ధార్ నివేదికను ఆమోదిస్తూ భాషా రాష్ట్రాల ఏర్పాటును కొంతకాలం వాయిదా వేయాలని పేర్కొంది.
5. పండిట్ సుందర్లాల్ కమిటీ (1949): ఆపరేషన్ పోలో తదనంతరం జె.ఎన్. చౌదరి సైనిక పాలనలో జరిగిన మారణహోమం, పరిణామాలపై ప్రధాని నెహ్రూ నియమించారు.
6. ఎ.డి. గోర్వాలా కమిటీ (1950): హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో పరిపాలన, ఆర్థిక సంస్కరణల మెరుగుదలకు సూచనలు చేసింది.
7. పింగళి జగన్మోహన్ రెడ్డి కమిటీ (1952): 1952 సెప్టెంబర్ 3, 4 తేదీల్లో సిటీ కాలేజ్ ముల్కీ కాల్యుల ఘటనపై విచారణ జరిపింది.
8. జస్టిస్ కైలాసనాథ్ వాంచూ కమిటీ (1953): ఆంధ్ర రాష్ట్ర ఏర్పాటుతో తలెత్తే సమస్యలపై నియమించబడింది. మద్రాస్ నగరాన్ని తాత్కాలికంగా ఉమ్మడి రాజధానిగా ఉంచాలని సూచించింది.
9. ఫజల్ అలీ కమిషన్ (SRC - 1953): చైర్మన్ ఫజల్ అలీ, సభ్యులు హృదయనాథ్ కుంజ్రా, కె.ఎం. పణిక్కర్. తెలంగాణను ప్రత్యేక హైదరాబాద్ రాష్ట్రంగా ఉంచాలని, 1961 ఎన్నికల్లో 2/3 వంతు మెజారిటీ ఉంటేనే విలీనం చేయాలని సిఫార్సు చేసింది.
10. యు.ఎన్. థేబర్ కమిటీ (1955): ఎస్సార్స్ నివేదిక పరిశీలనకు కాంగ్రెస్ వర్కింగ్ కమిటీ ఏర్పాటు చేసింది (నెహ్రూ, ఆజాద్, పంత్ సభ్యులు).
11. తెలంగాణ ప్రాంతీయ కమిటీ (TRC - 1958): పెద్దమనుషుల ఒప్పందం ప్రకారం ఏర్పాటైంది. తొలి అధ్యక్షుడు: కె. అచ్యుతరెడ్డి, తొలి ఉపాధ్యక్షురాలు: మాసుమా బేగం.

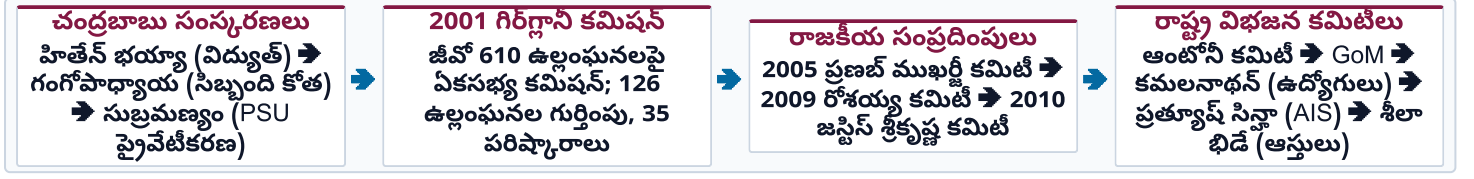
2. 1969 తొలిదశ ఉద్యమం & ఉల్లంఘనల విచారణ కమిటీలు (12 నుండి 18)

1969 - 1989

12. కుమార్ లలిత్ కమిటీ (1969): కాసు బ్రహ్మానందరెడ్డి ప్రభుత్వం నియమించింది. తెలంగాణ మిగులు నిధులు రూ. 34.10 కోట్లు అని తేల్చింది.
13. జస్టిస్ వశిష్ట భార్గవ కమిటీ (1969): అష్టసూత్ర పథకం ప్రకారం కేంద్రం నియమించింది. 1956-68 మధ్య తెలంగాణ మిగులు నిధులు రూ. 28.34 కోట్లు అని నిర్ధారించింది.
14. వాంచూ కమిటీ (1969): ముల్కీ నిబంధనల రాజ్యాంగ బద్ధత, సవరణల సాధ్యసాధ్యాలపై ఏర్పాటైంది (కె.ఎన్. వాంచూ, ఎం.సి. సెతల్వాడ్, నిరేన్ దే). ముల్కీలకు రాజ్యాంగ సవరణ సాధ్యం కాదని పేర్కొంది.
15. తార్కుండే కమిటీ (1977) & భార్గవ కమిషన్ (1977): ఎమ్మెల్యే కాలంలో జరిగిన బూటకపు ఎన్కౌంటర్లపై విచారణ జరిపాయి.
16. జయభారత్ రెడ్డి కమిటీ (1984): రాష్ట్రపతి ఉత్తర్వుల ఉల్లంఘనలపై ఎన్టీఆర్ ప్రభుత్వం నియమించిన ఐఏఎస్ అధికారుల కమిటీ (కమలనాథన్, ఉమాపతిరావు సభ్యులు). 58,962 మంది స్థానికేతరులు అక్రమంగా నియమితులయ్యారని నివేదిక ఇచ్చింది.
17. వి. సుందరేశన్ కమిటీ (1985): జయభారత్ రెడ్డి కమిటీ నివేదికను పరిశీలించి, చర్యలను సిఫార్సు చేసింది. దీని ఆధారంగానే చారిత్రక G.O. 610 జారీ అయింది.
18. టి.ఎల్.ఎన్. రెడ్డి కమిషన్ (1989): ఎన్టీఆర్ హయాంలో జరిగిన బూటకపు ఎన్కౌంటర్లపై న్యాయ విచారణకు మర్రి చెన్నారెడ్డి ప్రభుత్వం నియమించింది.

📍 TSPSC / TGPSC EXAM POINTERS

- కుమార్ లలిత్ వర్సెస్ వశిష్ట భార్గవ మిగులు నిధుల లెక్క: కుమార్ లలిత్: రూ. 34.10 కోట్లు; వశిష్ట భార్గవ: రూ. 28.34 కోట్లు.
- జయభారత్ రెడ్డి కమిటీ గుర్తించిన అక్రమ ఉద్యోగుల సంఖ్య: 58,962 మంది (G.O. 610 కి పునాది).
- సిటీ కాలేజ్ కాల్యుల కమిషన్: పింగళి జగన్మోహన్ రెడ్డి కమిషన్ (1952 సెప్టెంబర్ 9).

1. ఆర్థిక సంస్కరణల కమిటీలు & గిర్గానీ కమిషన్ (19 నుండి 25)

1998 - 2009

- 19. హితేన్ భయ్య కమిటీ: విద్యుత్ రంగ సంస్కరణల కోసం చంద్రబాబు నియమించారు. దీని ఆధారంగానే 1998 విద్యుత్ చట్టం, APERC, జెన్కో-ట్రాన్స్కో విభజన జరిగాయి.
- 20. సుబ్రమణ్యం కమిటీ: నష్టాల్లో ఉన్న ప్రభుత్వ రంగ సంస్థలు, చక్కెర ఫ్యాక్టరీల ప్రైవేటీకరణ/మూసివేతకు సిఫార్సు చేసింది.
- 21. గంగోపాధ్యాయ కమిటీ: రాష్ట్ర పరిపాలనా వ్యయం తగ్గింపుకై ఏటా 0.9% సిబ్బందిని తొలగించాలని, ఇరిగేషన్లో 40% సిబ్బంది అదనమని పేర్కొంది.
- 22. కోనేరు రామకృష్ణారావు కమిటీ: ఉన్నత విద్యా రంగంలో ప్రైవేట్ భాగస్వామ్యం, సెల్ఫ్ హెనాన్స్ కోర్సులను సిఫార్సు చేసింది.
- 23. జె.ఎం. గిర్గానీ కమిషన్ (2001): G.O. 610 అమలు పరిశీలనకు చంద్రబాబు నియమించిన ఏకసభ్య కమిషన్. 3 సంపుటాలు, 750 పేజీల నివేదికను 2004లో వైఎస్సార్ ప్రభుత్వానికి సమర్పించింది. 126 రకాల ఉల్లంఘనలను 18 రకాలుగా వర్గీకరించి, 35 పరిష్కార మార్గాలను సూచించింది.
- 24. ప్రణబ్ ముఖర్జీ కమిటీ (2005): తెలంగాణ ఏర్పాటుపై రాజకీయ ఏకాభిప్రాయ సాధనకు యూపీఏ ప్రభుత్వం నియమించిన ఉపసంఘం. సభ్యులు: రఘువంశ్ ప్రసాద్ సింగ్, దయానిధి మారన్.
- 25. కొణిజేటి రోశయ్య కమిటీ (2009): వైఎస్సార్ ప్రభుత్వం శాసనసభ ఉభయ సభల సభ్యులతో ఏర్పాటు చేసిన కమిటీ (ప్రధాన ప్రతిపక్షాలు బహిష్కరించాయి).

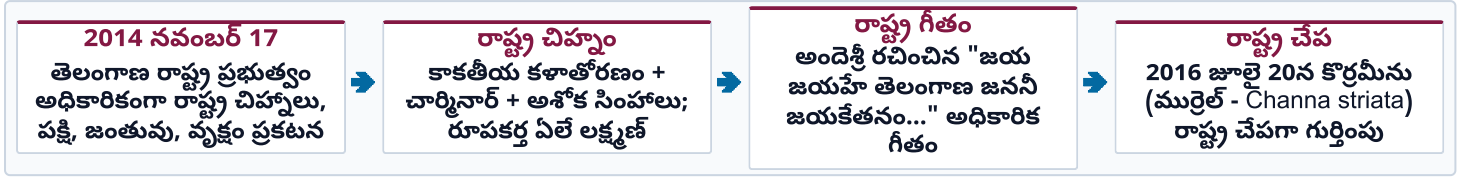
2. శ్రీకృష్ణ కమిటీ, విభజన యంత్రాంగం & నూతన అధ్యయన కమిటీలు (26 నుండి 35)

2010 - 2015

- 26. జస్టిస్ బి.ఎన్. శ్రీకృష్ణ కమిటీ (2010): సభ్యులు: వి.కె. దుగ్గల్ (కార్యదర్శి), రణబీర్ సింగ్, రవీందర్ కౌర్, అబూసలే షరీఫ్. 505 పేజీలు, 9 అధ్యాయాలతో నివేదిక ఇచ్చింది. 8వ రహస్య అధ్యాయం (చీకటి అధ్యాయం) న్యాయస్థానం ఆదేశాలతో బయటపడింది. 6 పరిష్కారాలను సూచించగా, 6వ ప్రతిపాదనను (ప్రాంతీయ మండలితో ఉమ్మడి రాష్ట్రం) ఉత్తమమైనదిగా, 5వ ప్రతిపాదనను (హైదరాబాద్తో తెలంగాణ) రెండో ప్రాధాన్యతగా పేర్కొంది.
- 27. ఎ.కె. ఆంటోనీ కమిటీ (2013): కాంగ్రెస్ అధిష్టానం ఏర్పాటు చేసిన విభజన సమన్వయ కమిటీ (దిగ్విజయ్ సింగ్, వీరప్ప మొయిలీ, అహ్మద్ పటేల్).
- 28. కేంద్ర మంత్రుల బృందం (GoM - 2013): చైర్మన్ ఎ.కె. ఆంటోనీ. సభ్యులు: సుశీల్ కుమార్ షిండే, పి. చిదంబరం, వీరప్ప మొయిలీ, జైరాం రమేష్, గులాం నబీ ఆజాద్. ప్రత్యేక ఆహ్వానితుడు: వి. నారాయణస్వామి.
- 29. కమలనాథన్ కమిటీ: ఆంధ్రప్రదేశ్, తెలంగాణ మధ్య రాష్ట్ర స్థాయి ఉద్యోగుల విభజన నిబంధనలను రూపొందించింది.
- 30. ప్రత్యూష్ సిన్హా కమిటీ: అఖిల భారత సర్వీసు అధికారుల (IAS, IPS, IFS) కేడర్ కేటాయింపు చేపట్టింది.
- 31. శీలా భిడే కమిటీ: పునర్వ్యవస్థీకరణ చట్టంలోని 9వ షెడ్యూల్ ప్రభుత్వ రంగ సంస్థలు, కార్పొరేషన్ల ఆస్తుల విభజనకు ఏర్పాటైంది (ఎ.కె. గోయల్, కె. నరసింహమూర్తి సభ్యులు).
- 32. పూనం మాలకొండయ్య కమిటీ: తెలంగాణలో మహిళల భద్రత, రక్షణ చర్యలపై ఏర్పాటైన కమిటీ.
- 33. ప్రొఫెసర్ హరగోపాల్ కమిటీ (2015): టీఎస్పీఎస్సీ నిర్వహించే గ్రూప్ పరీక్షల సిలబస్ రూపకల్పనకై 30 మంది నిపుణులతో ఏర్పాటైంది.
- 34. ఎస్. చెల్లప్ప కమిటీ: తెలంగాణలో ఎస్టీల సామాజిక, విద్యా స్థితిగతులపై అధ్యయనం చేసి రిజర్వేషన్ల పెంపునకు సిఫార్సు చేసింది.
- 35. జి. సుధీర్ కమిటీ: తెలంగాణలో ముస్లింల సామాజిక, ఆర్థిక, విద్యా స్థితిగతులపై అధ్యయనం చేసింది.

📌 TSPSC / TGPSC EXAM POINTERS

- శ్రీకృష్ణ కమిటీ 5వ & 6వ సిఫార్సులు: 5వది: హైదరాబాద్ రాజధానిగా తెలంగాణ, సీమాంధ్రకు నూతన రాజధాని; 6వది: ఉమ్మడి రాష్ట్రంలోనే రాజ్యాంగబద్ధ ప్రాంతీయ మండలి.
- ఉద్యోగుల విభజన కమిటీలు: కమలనాథన్ (రాష్ట్ర ఉద్యోగులు), ప్రత్యూష్ సిన్హా (AIS అధికారులు).
- 9వ షెడ్యూల్ సంస్థల ఆస్తుల విభజన కమిటీ: శీలా భిడే కమిటీ.

1. తెలంగాణ రాష్ట్ర అధికారిక చిహ్నాలు - శాస్త్రీయ నామాలు & ప్రతీకలు

మాస్టర్ టేబుల్

విభాగం	అధికారిక చిహ్నం	శాస్త్రీయ నామం	ప్రాముఖ్యత & ప్రతీకాత్మకత
రాష్ట్ర జంతువు	మచ్చల జింక (Spotted Deer)	Axis axis	అమాయకత్వం, సున్నితత్వం, చురుకుదనానికి ప్రతీక.
రాష్ట్ర పక్షి	పాలపిట్ట (Indian Roller)	Coracias benghalensis	విజయానికి సంకేతం (దసరా నాడు చూస్తారు). ఒడిశా, కర్ణాటకలకు కూడా రాష్ట్ర పక్షి.
రాష్ట్ర వృక్షం	జమ్మి చెట్టు (Shami Tree)	Prosopis cineraria	పాండవులు అజ్ఞాతవాసంలో ఆయుధాలు దాచిన పవిత్ర వృక్షం; దసరా నాడు 'బంగారం'గా ఆకులు పంచుకుంటారు.
రాష్ట్ర పుష్పం	తంగేడు పువ్వు (Tangedu)	Senna auriculata	బతుకమ్మ పేర్చడంలో ప్రధాన పుష్పం; ఔషధ గుణాలు, ప్రకృతి సౌభాగ్య ప్రదాయిని.
రాష్ట్ర చేప	కొర్రమీను (Murrel)	Channa striata	రుచికరమైన, పోషక విలువలున్న మంచినీటి చేప (2016 జూలై 20న ప్రకటన).
రాష్ట్ర క్రీడ	కబడ్డీ (చెడుగుడు)	—	తెలంగాణ గ్రామీణ ప్రాంతంలో అత్యంత ప్రాచుర్యం పొందిన సంప్రదాయ క్రీడ.
రాష్ట్ర నది	గోదావరి నది (దక్షిణ గంగ)	—	తెలంగాణ జీవనాడి; రాష్ట్రంలో అత్యధిక పరీవాహక ప్రాంతం కలిగిన నది.
రాష్ట్ర పంట	మొక్కజొన్న (మక్కలు)	Zea mays	తెలంగాణ మొట్ట ప్రాంత రైతాంగ ప్రధాన ఆహార, వాణిజ్య పంట.
రాష్ట్ర పండుగలు	బతుకమ్మ, బోనాలు	—	స్త్రీ అస్తిత్వ, ప్రకృతి పూజ, గ్రామ దేవతల విశిష్ట సంస్కృతి.
రాష్ట్ర జాతర	సమ్మక్క-సారలమ్మ జాతర	—	ఆసియాలోనే అతిపెద్ద గిరిజన కుంభమేళా (మేడారం, ములుగు జిల్లా).

2. తెలంగాణ రాష్ట్ర అధికారిక ముద్ర (Logo) & రాష్ట్ర గీతం

రూపకల్పన విశేషాలు

- రాష్ట్ర అధికారిక చిహ్నం రూపకర్త: ప్రముఖ చిత్రకారుడు **ఏలే లక్ష్మణ్** (కదిరేనిగూడెం, యాదాద్రి భువనగిరి జిల్లా).
- చిహ్నంలోని ప్రధాన అంశాలు:
 - బయటి వలయం మధ్యలో **కాకతీయుల కళాతోరణం** (ఓరుగల్లు సామ్రాజ్య పౌరుషం, కళా వైభవం).
 - తోరణం అంతర్భాగంలో **చార్మినార్** (హైదరాబాద్ గంగా-జమునీ తెహజీబ్, చారిత్రక సంస్కృతి).
 - తోరణం పైభాగంలో సారనాథ్ అశోకుని నాలుగు సింహాల **జాతీయ రాజముద్ర**, దాని కింద "సత్యమేవ జయతే" సూక్తి.
 - చుట్టూ రెండు వృత్తాల మధ్య **తెలుగు, ఉర్దూ, ఇంగ్లీష్ భాషల్లో 'తెలంగాణ ప్రభుత్వం'** అని లిఖించబడింది.
- రాష్ట్ర అధికారిక గీతం: "జయ జయహే తెలంగాణ జననీ జయకేతనం..." (రచయిత: డాక్టర్ అందెశ్రీ). ఉద్యమ కాలంలో ప్రతి సభలో ఆలపించిన చారిత్రక భావోద్వేగ గీతం.
- రాష్ట్ర అధికారిక మాసపత్రిక & ఛానెల్: 'తెలంగాణ' మాసపత్రిక (సంపాదకుడు: అష్టకాల రామోహన్); అధికారిక ఛానెల్: దూరదర్శన్ 'యాదగిరి'.
- రాష్ట్ర వీరులు: తెలంగాణ రాష్ట్ర యోధుడు: **కొమరం భీమ్**; రాష్ట్ర వీరనారి: **చాకలి ఐలమ్మ**.

🎯 TSPSC / TGPSC EXAM POINTERS

- రాష్ట్ర చిహ్నం రూపకర్త: ఏలే లక్ష్మణ్ (కదిరేనిగూడెం).
- రాష్ట్ర పక్షి, జంతువు, వృక్షం, పుష్పం శాస్త్రీయ నామాలు: Coracias benghalensis (పాలపిట్ట), Axis axis (జింక), Prosopis cineraria (జమ్మి), Senna auriculata (తంగేడు).
- రాష్ట్ర చేపగా కొర్రమీనును ప్రకటించిన తేదీ: 2016 జూలై 20.

మాభూమి (1979) గౌతమ్ ఘోష్ దర్శకత్వం; కిషన్ చందర్ నవల 'జబ్ ఖేత్ జాగే' ఆధారంగా సాయుధ పోరాట చిత్రం	➔	దాసి (1988) బి. నరసింగరావు దర్శకత్వంలో అర్చన నటన; గడీల వెట్టిచాకిరిపై 5 జాతీయ అవార్డుల చిత్రం	➔	జై బోలో తెలంగాణ ఎన్. శంకర్ దర్శకత్వం; గద్దర్ 'పొడుస్తున్న పొద్దుమీద' పాటకు జాతీయ గుర్తింపు, 5 నందులు	➔	బలగం (2023) వేణు ఎల్లండి దర్శకత్వం; పల్లె జీవనం, చావు సంప్రదాయాలపై అంతర్జాతీయ అవార్డులు గెల్చిన చిత్రం
--	---	---	---	--	---	--

1. మైలురాయి చలనచిత్రాలు - నిర్మాతలు, దర్శకులు & నేపథ్యం

సినిమా చరిత్ర

- మాభూమి (1979):** దర్శకుడు గౌతమ్ ఘోష్, నిర్మాతలు బి. నరసింగరావు, జి. రవీంద్రనాథ్. ఉర్దూ నవలాకారుడు కిషన్ చందర్ నవల 'జబ్ ఖేత్ జాగే' (పొలాలు మేల్కొన్నప్పుడు) ఆధారంగా తెరకెక్కింది. సాయిచంద్ (రామయ్య పాత్ర) నటించారు. పాటలు: పల్లెటూరి పిల్లగాడా (రచన: సుద్దాల హనుమంతు, గానం: సంద్య), బండెనక బండి కట్టి (రచన: బండి యాదగిరి, గానం: గద్దర్). కార్టూన్ వారి, బెర్లిన్ చిత్రోత్సవాలలో ప్రదర్శితమైంది.
- దాసి (1988):** రచన, దర్శకత్వం, నిర్మాత బి. నరసింగరావు. జయసింహారావు అనే దొర గడీలో బానిసైన 'కమలాక్షి' అనే దాసి పాత్రలో అర్చన నటించారు. 5 జాతీయ అవార్డులు గెలుచుకుంది.
- రంగుల కల (1983):** బి. నరసింగరావు దర్శకత్వంలో సాధారణ చిత్రకారుడు ప్రజా కళాకారుడిగా మారే కథ.
- కొమ్మరం భీమ్ (1990):** అల్లాని శ్రీధర్ దర్శకత్వంలో భూపాల్ రెడ్డి భీమ్ పాత్ర పోషించారు. జాతీయ సమగ్రత విభాగంలో నంది అవార్డు.
- జై బోలో తెలంగాణ (2011):** ఎన్. శంకర్ దర్శకత్వం, జగపతి బాబు, స్మృతి ఇరానీ నటించారు. గద్దర్ పాడిన 'పొడుస్తున్న పొద్దుమీద' పాటకు ఉత్తమ గాయకుడిగా నంది అవార్డు లభించింది (మొత్తం 5 నందులు).
- బతుకమ్మ (2008):** టి. ప్రభాకర్ దర్శకత్వంలో సింధు తులాని నటించారు. గోరేటి వెంకన్న గీతాలు.
- రుద్రమదేవి (2015):** గుణశేఖర్ దర్శకత్వంలో అనుష్క, అల్లు అర్జున్ (గోన గన్నారెడ్డి) నటించిన తొలి 3D చారిత్రక చిత్రం.
- ఆర్. నారాయణమూర్తి చిత్రాలు:** వీర తెలంగాణ (2010), పోరు తెలంగాణ (2011), రాజ్యాధికారము, ఊరు మనదిరా (2002), లాల్ సలాం (1992).
- శ్యామ్ బెనెగల్ చిత్రాలు:** అంకుర్ (1974), నిశాంత్ (1975 - దొరల అణచివేత), మంధన్ (1976), సుస్మాన్ (పోచంపల్లి చేనేత కార్మికులు), మండి (1983).
- మరికొన్ని ముఖ్య చిత్రాలు:** ఒక ఊరి కథ (1978 - మృణాల్ సేన్), కుబుసం (2002 - పల్లె కన్నీరు పెడుతుందో పాట), చిల్లర దేవుళ్లు (దాశరథి రంగాచార్య నవల ఆధారం), రాజన్న (2011 - విజయేంద్ర ప్రసాద్), మల్లేశం (2019 - ప్రియదర్శి), బలగం (2023 - వేణు ఎల్లండి, అంతర్జాతీయ పురస్కారాలు).

2. తెలంగాణ నేపథ్య డాక్యుమెంటరీలు & లఘుచిత్రాలు

డాక్యుమెంటరీలు

- స్టిల్ సీకింగ్ ఫర్ జస్టిస్ (Still Seeking for Justice):** 2011 జూలై 28న కేసీఆర్ స్వయంగా రూపొందించి సోనియా గాంధీకి సమర్పించిన డాక్యుమెంటరీ. నీరు, నిధులు, నియామకాల్లో జరిగిన అన్యాయాలను కళ్లకు కట్టింది.
- న్యాయం కోసం - తెలంగాణ నిరీక్షణ:** ప్రేమ్ కుమార్ అమన్ రూపొందించిన డాక్యుమెంటరీ.
- నిశీధి:** తొలి తెలంగాణ ఉద్యమ లఘుచిత్రం (దర్శకుడు: కె.వి.ఆర్. మహేంద్ర).
- లైఫ్ ఎట్ చార్మిన్:** పాతబస్తీ ప్రజల ఆత్మీయ జీవనశైలిపై ఐనంపూడి శ్రీలక్ష్మి తీసిన డాక్యుమెంటరీ.
- ఆర్ట్స్ ఎట్ హ్యాట్:** తెలంగాణ ఆదివాసి కోయల జీవనం, సంస్కృతిపై తీసిన లఘుచిత్రం.

📌 TSPSC / TGPSC EXAM POINTERS

- 'మాభూమి' చిత్ర దర్శకుడు & మూలకథ: గౌతమ్ ఘోష్ (కిషన్ చందర్ నవల 'జబ్ ఖేత్ జాగే').
- 'దాసి' చిత్ర దర్శకుడు & ప్రధాన నటి: బి. నరసింగరావు & అర్చన.
- పోచంపల్లి చేనేత కార్మికులపై శ్యామ్ బెనెగల్ తీసిన చిత్రం: 'సుస్మాన్'.
- కేసీఆర్ రూపొందించిన డాక్యుమెంటరీ: 'స్టిల్ సీకింగ్ ఫర్ జస్టిస్' (2011).

ఫైడి జైరాజ్ కరీంనగర్; భారత తొలి తరం స్టార్; 1980 దాదాసాహెబ్ ఫాల్కే అవార్డు గ్రహీత	→	కత్తి కాంతారావు కోదాడ గుడిబండ; జానపద వీరనాయకుడు; లవకుశ లక్ష్మణుని పాత్రకు రాష్ట్రపతి పురస్కారం	→	శ్యామ్ బెనెగల్ సికింద్రాబాద్; భారత సమాంతర సినిమా పితామహుడు; దాదాసాహెబ్ ఫాల్కే (2005) గ్రహీత	→	నేరెళ్ల వేణుమాధవ్ వరంగల్; భారత మిమిక్రీ పితామహుడు; ఐక్యరాజ్యసమితిలో ప్రదర్శన ఇచ్చిన తొలి భారతీయుడు
---	---	--	---	---	---	--

1. చలనచిత్ర రంగానికి వన్నెతెచ్చిన తెలంగాణ వైతాళికులు

సినీ ప్రముఖులు

- ఫైడి జైరాజ్ (1909-2000):** కరీంనగర్‌లో జన్మించారు. సరోజినీ నాయుడు మేనల్లుడు. 1930లో మూకీ చిత్రాలతో ప్రవేశించి, తొలి టాకీ చిత్రం 'షికారి' (1931) తో స్టార్‌గా ఎదిగారు. పృథ్వీరాజ్ కపూర్ కంటే ముందే భారతీయ సినిమాను ఏలారు. **1980లో దాదాసాహెబ్ ఫాల్కే అవార్డు** పొందిన తొలి తెలంగాణ ప్రముఖుడు.
- కత్తి కాంతారావు (1923-2009):** తాడేపల్లి లక్ష్మీకాంతారావు (గుడిబండ, కోదాడ). హెచ్.ఎం. రెడ్డి 'నిర్దోషి'తో ప్రవేశించి, 'ప్రతిజ్ఞ'తో హీరోగా మారారు. జానపద, కత్తియుద్ధాల చిత్రాల్లో సాటిలేని హీరోగా పేరొందారు. 1963లో 'లవకుశ' చిత్రంలోని లక్ష్మణుడి పాత్రకు రాష్ట్రపతి పురస్కారం అందుకున్నారు.
- బి. నరసింగరావు (1946):** ప్రజ్ఞాపూర్ (మెదక్). 'ది కిల్లర్ ఆఫ్ కిట్స్'. మాభూమి, దాసి, రంగుల కల, మట్టి మనుషులు వంటి కళాత్మక చిత్రాలతో ప్రపంచ చిత్రపటంపై తెలంగాణను నిలిపారు.
- శ్యామ్ బెనెగల్:** తిరుమలగిరి (సికింద్రాబాద్). దాదాసాహెబ్ ఫాల్కే (2005), పద్మభూషణ్ గ్రహీత. అంకుర్, నిశాంత్, మంథన్, భూమిక చిత్రాలతో సమాంతర సినిమాకు పునాది వేశారు. నెహ్రూ 'డిస్కవరీ ఆఫ్ ఇండియా' ఆధారంగా 'భారత్ ఏక్ ఖోజ్' (53 ఎపిసోడ్లు) నిర్మించారు.
- ఆర్. నాగేశ్వరరావు (1925-1959):** సికింద్రాబాద్. 'మాయాబజార్'లో దుశ్శాసనుడు, 'దొంగరాముడు'లో బాబులు పాత్రలతో విలక్షణ విలనిజం సృష్టించారు.
- డాక్టర్ ఎం. ప్రభాకర్ రెడ్డి:** తుంగతుర్తి (సూర్యాపేట). వైద్యుడై ఉండి 472 చిత్రాల్లో నటించారు. 'కామ్రేడ్' చిత్రానికి దర్శకత్వం వహించారు.
- ఎన్. శంకర్:** చిరుమర్తి (నల్గొండ). ఎన్‌కౌంటర్, శ్రీరాములయ్య, జై బోలో తెలంగాణ చిత్రాల విప్లవ దర్శకుడు.
- చందాల కేశవదాసు (1876-1956):** జక్కేపల్లి (ఖమ్మం). తొలి తెలుగు టాకీ 'భక్త ప్రహ్లాద' (1931) లోని గీతాలను రచించిన తొలి తెలుగు సినీ గేయ రచయిత.
- సుద్దాల అశోక్ తేజ & చంద్రబోస్:** సుద్దాల (జనగామ) అశోక్ తేజ 'నేను సైతం' (ఠాగూర్) గీతానికి జాతీయ అవార్డు (2003) పొందారు. చల్లగరిగ (వరంగల్) కు చెందిన చంద్రబోస్ 'నాటు నాటు' గీతానికి ఆస్కార్ & గోల్డెన్ గ్లోబ్ అవార్డులు (2023) సాధించి చరిత్ర సృష్టించారు.

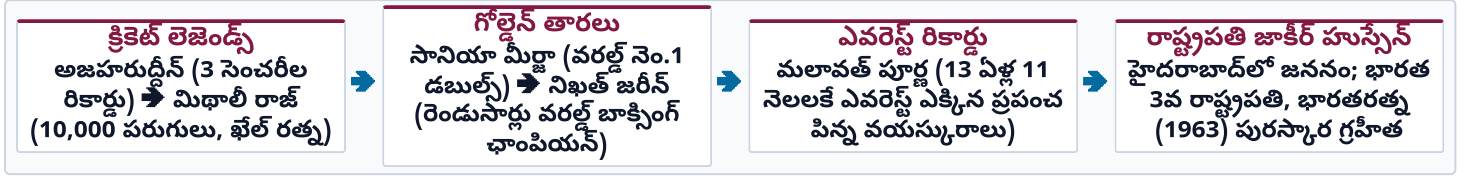
2. నాటకరంగం & మిమిక్రీ కళా శిఖరాలు

రంగస్థల కళలు

- 'అద్రకే పంజే' నాటకం (బబ్బన్ ఖాన్):** హైదరాబాద్‌కు చెందిన బబ్బన్ ఖాన్ రూపొందించిన అద్భుత హాస్య నాటకం. ఒక పేద గుమస్తా కుటుంబ నియంత్రణ, అప్పుల సమస్యల చుట్టూ తిరిగే ఈ నాటకం ప్రపంచవ్యాప్తంగా 10,000 పైగా ప్రదర్శనలు ఇచ్చి గిన్నిస్ బుక్ రికార్డు సృష్టించింది.
- పద్మశ్రీ నేరెళ్ల వేణుమాధవ్ (1932-2018):** వరంగల్. భారత మిమిక్రీ పితామహుడు (Father of Indian Mimicry). ఐక్యరాజ్యసమితి (UNO) లో మిమిక్రీ ప్రదర్శన ఇచ్చిన ఏకైక భారతీయుడు. ఆయన పుట్టినరోజు అయిన డిసెంబర్ 28ని 'ప్రపంచ మిమిక్రీ దినోత్సవం'గా జరుపుకుంటారు.
- హరీంద్రనాథ్ ఛటోపాధ్యాయ:** సరోజినీ నాయుడు సోదరుడు. 1940లో హైదరాబాద్‌లో 'సునీత ఆర్ట్స్ సెంటర్' స్థాపించి బహుముఖ ప్రజ్ఞను చాటారు.

🎯 TSPSC / TGPSC EXAM POINTERS

- దాదాసాహెబ్ ఫాల్కే అవార్డు పొందిన తొలి తెలంగాణ వ్యక్తి: ఫైడి జైరాజ్ (1980).
- తొలి తెలుగు సినీ గేయ రచయిత: చందాల కేశవదాసు ('భక్త ప్రహ్లాద' 1931).
- ప్రపంచ మిమిక్రీ దినోత్సవం: డిసెంబర్ 28 (నేరెళ్ల వేణుమాధవ్ జయంతి).
- 10,000 ప్రదర్శనల ప్రపంచ రికార్డు సాధించిన నాటకం: 'అద్రకే పంజే' (బబ్బన్ ఖాన్).

1. అంతర్జాతీయ క్రీడారంగంలో తెలంగాణ కీర్తి కిరీటాలు

క్రీడా రికార్డులు

- మహమ్మద్ అజహరుద్దీన్:** హైదరాబాద్. తొలి 3 టెస్టుల్లో వరుసగా 3 సెంచరీలు బాదిన ఏకైక ప్రపంచ క్రీకెటర్. 47 టెస్టులకు, 1999 వరల్డ్ కప్ లో భారత కెప్టెన్. అర్జున, పద్మశ్రీ పురస్కారాలు.
- మిథాలీ రాజ్:** అంతర్జాతీయ మహిళా క్రీకెట్ లో 10,000కు పైగా పరుగులు చేసిన రికార్డు సాధకురాలు. మేజర్ థ్యాన్ చంద్ ఖేల్ రత్న (2021) అందుకున్న తొలి మహిళా క్రీకెటర్. 'శభాష్ మిథు' బయోపిక్.
- సయ్యద్ మహమ్మద్ (ఎస్.ఎం.) హాదీ:** 'రెయిన్ బో హాదీ' (క్రికెట్, టెన్నిస్, హాకీ, సాకర్, పోలో సహా 7 క్రీడల్లో దిట్ట). 1934లో రంజీ ట్రోఫీ చరిత్రలో తొలి సెంచరీ సాధించిన రికార్డు.
- సానియా మీర్జా:** హైదరాబాద్. మహిళల డబుల్స్ వరల్డ్ నెం.1 ర్యాంక్ సాధించిన తొలి భారత క్రీడాకారిణి. 6 గ్రాండ్ స్లామ్ టైటిళ్లు. ఖేల్ రత్న (2015), పద్మభూషణ్ (2016), తెలంగాణ తొలి బ్రాండ్ అంబాసిడర్.
- నిఖిల్ జరిన్:** నిజామాబాద్ బాక్సర్. రెండుసార్లు ప్రపంచ బాక్సింగ్ ఛాంపియన్ (2022 ఇస్టాంబుల్, 2023 న్యూఢిల్లీ) గా నిలిచిన తొలి తెలుగు క్రీడాకారిణి. కామన్వెల్త్ స్వర్ణం (2022), అర్జున అవార్డు.
- ఘట్టబాల్ దిగ్గజాలు:** సయ్యద్ అబ్దుల్ రహీమ్ (సిటీ పోలీసు టీమ్ కోచ్), టి. బలరాం (1962 ఆసియా స్వర్ణం), యూసుఫ్ ఖాన్, పీటర్ తంగరాజ్ (ఒలింపిక్ గోల్డ్ మెడలిస్ట్).
- ఇతర క్రీడాకారులు:** గగన్ నారంగ్ (షూటింగ్ - 2012 లండన్ కాంస్యం), గౌస్ మహమ్మద్ (వింబుల్డన్ క్వార్టర్స్ చేరిన తొలి భారతీయుడు 1939), ముకేశ్ కుమార్ (హాకీ ఒలింపియన్), నైనా జైస్వాల్ (టేబుల్ టెన్నిస్).
- మలావత్ పూర్ణ (కామారెడ్డి):** 13 సంవత్సరాల 11 నెలల వయసులోనే ఎవరెస్ట్ శిఖరాన్ని అధిరోహించి ప్రపంచంలోనే అతి పిన్న వయస్కురాలైన బాలికగా రికార్డు సృష్టించింది (2014 మే 25).

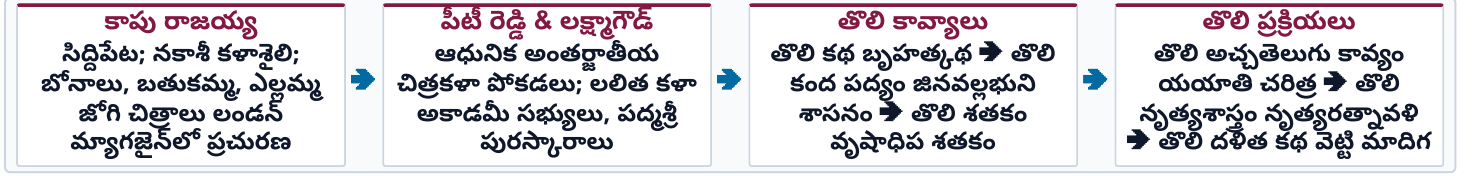
2. జాతీయ & ఇతర రంగాలలో విశిష్ట ప్రముఖులు

జాతీయ వైతాళికులు

- డాక్టర్ జాకీర్ హుస్సేన్ (1897-1969):** హైదరాబాద్ లో జన్మించారు. భారత 3వ రాష్ట్రపతి, తొలి ముస్లిం రాష్ట్రపతి. జామియా మిల్లియా ఇస్లామియా వర్సిటీ వ్యవస్థాపకుడు. భారతరత్న (1963) గ్రహీత.
- వైమానిక దళాధిపతులు:** ఇద్రిస్ హసన్ లటిఫ్ (10వ ఐఏఎఫ్ చీఫ్, తొలి ముస్లిం చీఫ్), ఫాలి హోమీ మేజర్ (21వ ఎయిర్ చీఫ్ మార్షల్, సికింద్రాబాద్).
- ఫైడిమర్రి వెంకట సుబ్బారావు (అన్నెపర్తి, నల్గొండ):** 1962లో "భారతదేశం నా మాతృభూమి... భారతీయులందరూ నా సహోదరులు..." అనే భారత జాతీయ ప్రతిజ్ఞను రచించిన మహనీయుడు.
- చేనేత & జానపద కళాకారులు:**
 - గజం అంజయ్య (పుట్టపాక, నల్గొండ): టై అండ్ డై, తేలియా రుమాల్ రూపకర్త, పద్మశ్రీ (2013).
 - దర్శనం మొగులయ్య (నాగర్ కర్నూల్): 12 మెట్ల కిన్నెర వాయిద్యకారుడు, పద్మశ్రీ (2022).
 - రవీంద్ర శర్మ (ఆదిలాబాద్): ప్రాచీన చేతివృత్తులు, కళల పరిరక్షణకు 'కళాశ్రమం' స్థాపించారు.
- న్యాయ & పరిపాలనా ప్రముఖులు:** పి. శివశంకర్ (కేంద్ర న్యాయశాఖ మంత్రి, బీసీల వర్గీకరణ రూపకర్త); కైలాస్ వెంకట రామయ్య (కాకతీయ వర్సిటీ తొలి వీసీ, యూపీఎస్సీ సభ్యుడిగా పనిచేసిన తొలి తెలంగాణ వ్యక్తి).

📍 TSPSC / TGPSC EXAM POINTERS

- భారత జాతీయ ప్రతిజ్ఞ రచయిత: ఫైడిమర్రి వెంకట సుబ్బారావు (1962, అన్నెపర్తి, నల్గొండ).
- హైదరాబాద్ లో జన్మించి భారత రాష్ట్రపతి అయిన ఏకైక ప్రముఖుడు: డాక్టర్ జాకీర్ హుస్సేన్.
- రెండుసార్లు వరల్డ్ బాక్సింగ్ ఛాంపియన్ గా నిలిచిన తెలంగాణ క్రీడాకారిణి: నిఖిల్ జరిన్ (నిజామాబాద్).
- 12 మెట్ల కిన్నెర వాయిద్య కళాకారుడు: దర్శనం మొగులయ్య (పద్మశ్రీ 2022).

1. అంతర్జాతీయ ఖ్యాతిగాంచిన తెలంగాణ చిత్రకారులు

చిత్రకళా వైభవం

- **కాపు రాజయ్య (1925-2012):** సిద్దిపేట. తెలంగాణ జానపద, నకాశీ శైలికి ప్రపంచ గుర్తింపు తెచ్చారు. టెంపరా రంగులతో బోనాలు, బతుకమ్మ, కోలాటం, ఎల్లమ్మ జోగి చిత్రాలు గీశారు. ఆయన గీసిన 'బోనాలు' చిత్రాన్ని లండన్ 'స్టూడియో మ్యాగజైన్' ముఖచిత్రంగా ప్రచురించింది. సిద్దిపేటలో లలిత కళా సమితి (1964) స్థాపించారు.
- **కొండపల్లి శేషగిరిరావు:** మహబూబాబాద్. పౌరాణిక పాత్రలు, పోతన రూపచిత్రం, దాశరథి పద్యాలకు చిత్రాలు గీశారు. 'సంతాల్ నృత్యం' చిత్రానికి 1949లో జాతీయ అవార్డు లభించింది.
- **పాకాల తిరుమలరెడ్డి (పీటీ రెడ్డి):** కరీంనగర్. సుధర్మ ఆర్ట్ గ్యాలరీ స్థాపించారు. దాదాశంకర, సర్వేపల్లి రామమూర్తి తెలంగాణ చిత్రకళకు పరిచయం చేశారు.
- **ఏలే లక్ష్మణ్:** కదిరేనిగూడెం. తెలంగాణ రాష్ట్ర అధికారిక ముద్ర (Logo), పోలీస్ చిహ్నం రూపకర్త.
- **లక్ష్మగౌడ్:** నిజాంపూర్ (మెదక్). గ్రామీణ శృంగార, సర్వేపల్లి రామమూర్తి రేఖాచిత్రాలు. పద్మశ్రీ (2016).
- **ఇతర ప్రముఖ చిత్రకారులు:** సూర్యప్రకాశ్ (ఖమ్మం), తోట వైకుంఠం (తెలంగాణ స్త్రీల ముదురు రంగుల చిత్రాలు), శేఖర్ (కంబాలపల్లి చంద్రశేఖర్ - 'గిడి తెలంగాణ' కాడ్డూస్లు), రామకృష్ణ వామన్ దేవస్కార్ (సాలార్‌జంగ్ మ్యూజియం తొలి క్యూరేటర్).

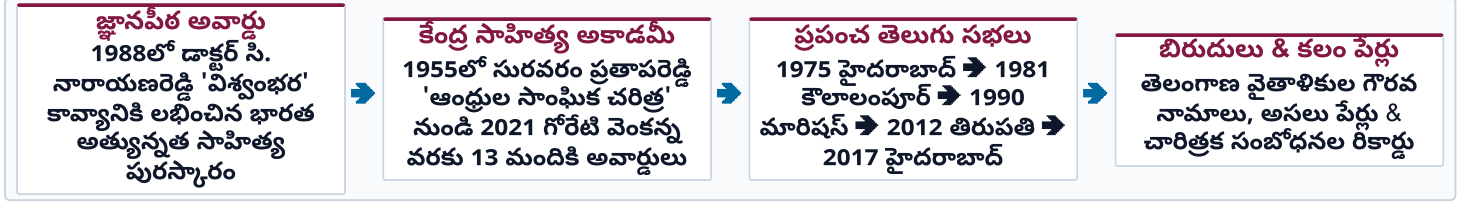
2. తెలంగాణలో పుట్టిన తొలి సాహిత్య ప్రక్రియలు & చారిత్రక విశేషాలు

సాహిత్య ప్రథమాలు

సాహిత్య ప్రక్రియ / విశేషం	తొలి గ్రంథం / శాసనం	రచయిత / కర్త
తొలి కథా గ్రంథం	బృహత్కథ (పైశాచీ ప్రాకృతం)	గుణాధ్యక్షుడు (శాతవాహనుల కాలం)
తొలి పురాణం	విక్రమార్కుని విజయం (కన్నడం)	పంపకవి (వేములవాడ)
తొలి లక్షణ గ్రంథం	కవిజనాశ్రయం (ఛందో గ్రంథం)	మల్లియ రేచన (వేములవాడ)
తొలి కంద పద్యాలు	కుర్యాల శాసనం (బొమ్మలమ్మ గుట్ట)	జినవల్లభుడు (పంపకవి సోదరుడు)
తొలి ద్వీపద రామాయణం	రంగనాథ రామాయణం	గోన బుద్ధారెడ్డి
తొలి శతకం, ఉదాహరణ కావ్యం	వృషాధిప శతకం, బసవోదాహరణం	పాల్కురికి సోమనాథుడు
తొలి అచ్చతెలుగు కావ్యం	యయాతి చరిత్ర	పొన్నగంటి తెలగనార్యుడు (ఇబ్రహీం కుతుబ్ షా ఆస్థానం)
తొలి నృత్యశాస్త్ర గ్రంథం	నృత్యరత్నావళి (సంస్కృతం)	జయప్ప సేనాని (కాకతీయుల గజసాహిణి)
తొలి యక్షగానం	సుగ్రీవ విజయం	కందుకూరి రుద్రకవి
తొలి తెలుగు వ్యాకరణం	ఆంధ్రభాషా భూషణం	మూలఘటిక కేతన
తొలి దళిత కథ	వెట్టి మాదిగ	భాగ్యరెడ్డివర్మ
తొలి తెలంగాణ నవల	కంబుకంధర చరిత్ర	తడకమళ్ళ కృష్ణారావు

📍 TSPSC / TGPSC EXAM POINTERS

- తొలి కంద పద్యాలు లభించిన శాసనం: కుర్యాల శాసనం (జినవల్లభుడు, కరీంనగర్).
- తొలి అచ్చతెలుగు కావ్యం: యయాతి చరిత్ర (పొన్నగంటి తెలగనార్యుడు).
- బోనాలు చిత్రాన్ని లండన్ స్టూడియో మ్యాగజైన్‌లో ప్రచురింపజేసిన చిత్రకారుడు: కాపు రాజయ్య.
- తొలి తెలుగు దళిత కథ 'వెట్టి మాదిగ' కర్త: భాగ్యరెడ్డివర్మ.

1. కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ అవార్డులు & ప్రపంచ తెలుగు మహాసభలు

పురస్కారాల పట్టిక

■ కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు పొందిన తెలంగాణ ప్రముఖులు:

- 1955: సురవరం ప్రతాపరెడ్డి (ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర - తొలి అవార్డు)
- 1973: సి. నారాయణరెడ్డి (మంటలు - మానవుడు)
- 1974: దాశరథి కృష్ణమాచార్య (తిమిరంతో సమరం)
- 1982: ఇల్లందల సరస్వతీదేవి (స్వర్ణకమలాలు)
- 2000: ఎన్. గోపి (కాలాన్ని నిద్రపోనివ్వను)
- 2002: చేకూరి రామారావు (స్మృతికినాంకం)
- 2003: ఉత్పల సత్యనారాయణాచార్య (శ్రీకృష్ణ చంద్రోదయం)
- 2004: అంపశయ్య నవీన్ (కాలరేఖలు)
- 2007: గడియారం రామకృష్ణశర్మ (శతపత్రం - ఆత్మకథ)
- 2011: సామల సదాశివ (స్వరలయలు)
- 2013: కాత్యాయని విద్మహే (సాహిత్యాకాశంలో సగం)
- 2020: నిఖిలేశ్వర్ (అగ్నిశ్వాస)
- 2021: గోరేటి వెంకన్న (వల్లంకి తాళం).

■ 5 ప్రపంచ తెలుగు మహాసభలు (చారిత్రక రికార్డు):

1వ సభ (1975): హైదరాబాద్ (జలగం వెంగళరావు); 2వ సభ (1981): కౌలాలంపూర్ (టి. అంజయ్య); 3వ సభ (1990): పోర్ట్లూయిస్, మారిషస్ (నేదురుమల్లి); 4వ సభ (2012): తిరుపతి (కిరణ్ కుమార్ రెడ్డి); 5వ సభ (2017 డిసెంబర్ 15-19): హైదరాబాద్ (కె. చంద్రశేఖరరావు) - వేదిక: ఎల్పి స్టేడియం (పాల్కురికి సోమనాథ ప్రాంగణం), లోగో రూపకర్త: రవిశంకర్ (చేర్యాల).

2. వైతాళికుల అసలు పేర్లు, కలం పేర్లు & ప్రసిద్ధ బిరుదులు

బిరుదులు & కలం పేర్లు

- **కవుల అసలు పేర్లు:** కాళోజీ (రఘువీర నారాయణ లక్ష్మీకాంత్ శ్రీనివాసరావు రాంరాజు కాళోజీ); గద్దర్ (గుమ్మడి విఠల్రావు); అందెశ్రీ (అందె ఎల్లయ్య); సాహు (శనిగరం వెంకటేశ్వర్లు); జ్వాలాముఖి (వీరరాఘవాచార్యులు); నిఖిలేశ్వర్ (యాదవరెడ్డి); చెరబండరాజు (బద్దం భాస్కరరెడ్డి); అంపశయ్య నవీన్ (దొంగరి మల్లయ్య).
- **కలం పేర్లు:** షాకిర్ (నిజాం ఉల్ ముల్క్); చిత్రగుప్త (సురవరం ప్రతాపరెడ్డి); శివసాగర్ (కె.జి. సత్యమూర్తి); ధర్మరాజు (వట్టికోట ఆశ్వరుస్వామి); సితార (మరింగంటి సీతారామాచార్యులు).
- **ప్రముఖుల బిరుదులు:**
 - తెలంగాణ జాతిపిత / సిద్ధాంతకర్త: ప్రొఫెసర్ జయశంకర్
 - తెలంగాణ సాయుధ పోరాట పిత / బొబ్బిలి: రావి నారాయణరెడ్డి
 - తెలంగాణ గాంధీ: భూపతి కృష్ణమూర్తి; సరిహద్దు గాంధీ: సర్దార్ జమలాపురం కేశవరావు; దక్కన్ గాంధీ: పల్లెర్ల హనుమంతరావు
 - తెలంగాణ గోరీ: వట్టికోట ఆశ్వరుస్వామి; తెలంగాణ టైగర్: నల్లా నరసింహులు
 - తెలంగాణ బాబాయ్: కొండా వెంకటరంగారెడ్డి; తెలంగాణ శివాజీ: సర్వాయి పాపన్న
 - తెలంగాణ ఆర్థర్ కాటన్ / భగీరథుడు: నవాబ్ అలీ నవాజ్ జంగ్ బహదూర్
 - హైదరాబాద్ అంబేద్కర్: బి.ఎస్. వెంకట్రావు; దళిత పులి: భాగ్యరెడ్డివర్మ.

📍 TSPSC / TGPSC EXAM POINTERS

- తొలి కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు: సురవరం ప్రతాపరెడ్డి ('ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర' 1955).
- జ్ఞానపీఠ అవార్డు పొందిన ఏకైక తెలంగాణ కవి: డాక్టర్ సి. నారాయణరెడ్డి ('విశ్వంభర' 1988).
- 'తెలంగాణ గోరీ' అని ఎవరిని పిలుస్తారు: వట్టికోట ఆశ్వరుస్వామి.
- 'హైదరాబాద్ అంబేద్కర్' బిరుదు గల ప్రముఖుడు: బి.ఎస్. వెంకట్రావు.

ఆహార పదార్థాలు బువ్వ (అన్నం) → గట్టు (మక్కు రవ్వ అన్నం) → పుంటికూర (గోంగూర) → అంబలి (జావ) → సద్ది (కట్టుకున్న అన్నం)	→	వంటపాత్రలు సర్వ (గిన్నె) → అండ (పెద్ద పాత్ర) → గంగాళం (నీటి తొట్టి) → కుంచుడు (మట్టిపాత్ర) → ఇలపీట (కత్తిపీట)	→	ఇంటి నిర్మాణాలు అర్ర (గది) → దూలం (పైకప్పు కొయ్య) → దర్వాజ (తలుపు) → ఆకిలి (వాకిలి) → గరిశె (ధాన్యపు గూడు)
--	---	---	---	--

1. వంటగది, ఆహార పదార్థాలు & పాత్రల మాండలిక పదకోశం

ఆహార సంస్కృతి

- బువ్వ: అన్నం; గంజి: అన్నం వార్చగా వచ్చిన ద్రవం; ఎసరు: అన్నం/పప్పు ఉడికించడానికి పెట్టే నీరు.
- గట్టు: మొక్కజొన్న లేదా జొన్న రవ్వతో గంజితో వండే చిక్కటి ఆహారం; పుంటికూర: గోంగూర; తైదలు: రాగులు; మక్కులు: మొక్కజొన్నలు.
- తునకలు: ముక్కలు (మాంసం/కూరగాయల ముక్కలు); సితుపు: మాంసం చిన్న ముక్కలు.
- పిరం: ఎక్కువ ధర (ఖరీదైనది); అగ్గువ: తక్కువ ధర (చౌకైనది).
- గిలాస / శెంబు: నీరు త్రాగడానికి వాడే పాత్రలు; గంగాళం: నీటిని నిల్వచేసే పెద్ద రాగి/ఇత్తడి పాత్ర; గోళెం: సిమెంట్/మట్టి నీటి తొట్టి.
- దూప / దాహం: దప్పిక; అండ: పెద్ద వంట పాత్ర (బిర్యానీ/భోజనం వండేది).
- కోపు / పోతిత్తులు: తాలింపు దినుసులు; గుడాలు: ఉడకబెట్టిన శనగలు, అలసందలు, మక్కుల తాలింపు.
- కుడుములు: బియ్యపు పిండితో ఆవిరిపై ఉడికించే వంటకం; పాసిపోవుడు: చల్లారి పాడైపోవుట/చెడిపోవుట.
- కలేమాకు: కరివేపాకు; చల్ల: మజ్జిగ; నాస్తా: అల్పాహారం/టిఫిన్.
- వరుగులు: పచ్చి కూరగాయలను ఎండబెట్టిన ముక్కలు; గర్జలు: కజ్జికాయలు; అంబలి: జొన్న/రాగి పిండితో కాచిన జావ.
- కుంచుడు: కూర వండే చిన్న మట్టిపాత్ర; సర్వ: గిన్నె/పాత్ర; జల్లిగరిటి: రంధ్రాలున్న గరిటి.
- ఇలపీట: కూరగాయలు కోసే కత్తిపీట; ముంత / కడవ: మట్టి నీటి పాత్రలు; మూకుడు: బాండి/కడాయి.
- సద్ది: పొలానికి తీసుకెళ్లే లంచ్ బాక్స్/కట్టుకున్న అన్నం; మప్పుంత బట్ట: వేడి గిన్నెలు పట్టుకునే గుడ్డ.
- బగార: మసాలా తాలింపు అన్నం; పులుసు: చారు/సాంబారు వంటి ద్రవ వంటకం.

2. ఇంటి భాగాలు, నివాస సౌమగ్రి & గృహోపకరణాలు

గృహ పదజాలం

- చత్తు ఇండ్లు: డాబా/స్లాబ్ ఇండ్లు; దూలం: పైకప్పుకు ఆధారంగా నిలిచే బలమైన కొయ్య/బీమ్; మోగురం: దూలానికి ఊతమిచ్చే కొయ్య.
- అర్ర: గది (రూమ్); కట్టు: విద్యుత్ స్విచ్; పంఖ: ఫ్యాన్; బుగ్గ: బల్బ్.
- ఆకిలి: ఇంటి ముంగిలి/వాకిలి; దర్వాజ: తలుపు/సింహద్వారం; గనుమ: తలుపు గుమ్మం/గడప.
- గరిశె: ఇంట్లో వడ్లు/ధాన్యం భద్రపరిచే పెద్ద మట్టి నిర్మాణం; గుమ్మి / కొట్టె: ధాన్యం నిల్వచేసే వెదురు/మట్టి గూడు.
- తెనెలు / అరుగులు: ఇంటి ముందు కూర్చోవడానికి అరుగుల్లాంటి నిర్మాణాలు.
- గొళ్ళెం / బేడెం: తలుపులకు లోపల/బయట వేసే తాళపు గొళ్ళెం.
- తంతెలు: మెట్లు (Stairs); గణారం: గడియారం; తనాబి: గోడ అలమార (షెల్ఫ్).
- సూరు: వర్షపు నీరు కారే ఇంటి పైకప్పు అంచు/వాసాలు.
- నూలుక / నవారు మంచం: తాళతో అల్లిన సంప్రదాయ మంచాలు; జాగా: ఖాళీ స్థలం.
- పాయఖానా: మరుగుదొడ్డి; బంగిరి: చెక్కతో చేసిన సంప్రదాయ ఉయ్యాల.
- చాట: ధాన్యం చెరిగే సాధనం; గుమాల: ఇసుక, మట్టి మోసే తట్ట; గుత్తుకట్టె: లావుపాటి కర్ర; గైకట్టె: కొక్కిరి ఉన్న పొడవాటి కర్ర.

📍 TSPSC / TGPSC EXAM POINTERS

- 'అర్ర' అనగా: గది (Room); 'ఆకిలి' అనగా: వాకిలి/ముంగిలి.
- 'గరిశె' అనగా: ధాన్యం భద్రపరిచే మట్టి నిర్మాణం.
- 'పిరం' & 'అగ్గువ' వ్యతిరేకార్థాలు: పిరం (ఎక్కువ ధర/ప్రియమైనది) ↔ అగ్గువ (చౌకైనది/తక్కువ ధర).
- 'ఎసరు' అనగా: అన్నం వండేందుకు పొయ్యిపై మరిగించే నీరు.

వ్యవసాయ భూమి ఎవుసం (వ్యవసాయం) → మడి (వరి పొలం) → చెల్క (మెట్ట భూమి) → అచ్చుకట్టు (గట్టు పోయడం)	→	సాగునీటి నిర్మాణాలు తూము (నీటి మార్గం) → అలుగు (చెరువు అలుగు పారడం) → కుంట → మోట (బావి నీరు తోడుట)	→	పనిముట్లు & పద్ధతులు అరక (నాగలి) → ఒడిసెల (పిట్టల తోలు తాడు) → దంతెక్కోట్టుడు (కలుపు) → కళ్ళం (నూర్పిడి) → లాగోడి (పెట్టుబడి)	→	భావాలు & సంబంధాలు యాది (జ్ఞాపకం) → సోయి (స్పృహ) → పయిలం (జాగ్రత్త) → సోపతి (స్నేహం) → రంది (బాధ)
--	---	--	---	---	---	--

1. వ్యవసాయం, సాగునీరు, పనిముట్లు & పంటల పదజాలం

రైతాంగ పదకోశం

- ఎవుసం:** వ్యవసాయం; **మొగులు:** ఆకాశంలో మేఘాలు కమ్ముకొనుట; **వానముసురు:** ఎడతెరిపిలేని జడివాన; **దెప్పటివాన:** కుండపోత భారీ వర్షం; **దొరుపు:** వర్షం ఆగి తేమగా మారిన తెరిపి.
- మడి:** వరి పండే మాగాణి భూమి; **చెల్క:** వర్షాధార మెట్ట భూమి; **అచ్చుకట్టు:** మెట్టను మాగాణిగా మార్చడానికి గట్టు కట్టడం.
- కుంట:** చెరువు కన్నా చిన్న నీటి గుంట; **తూము:** చెరువు నుండి కాలువకు నీరు వదిలే తూము గేటు; **అలుగు:** చెరువు నుండి పొంగిపారే అలుగు.
- గెట్టు:** పొలాల మధ్య సరిహద్దు గట్టు; **ఒడిసెల:** రాళ్లు పెట్టి గిరగిరా తిప్పి పక్షులను తోలే సాధనం; **గులేరు:** రబ్బరు పట్టీతో పిట్టలను కొట్టే వై-ఆకారపు కొయ్య.
- అరక:** నాగలి; **పార:** మట్టి ఎత్తే సాధనం; **కొడవలి:** పంట కోసే సాధనం; **ఆకురాయి:** కొడవలి పదును పెట్టే రాయి.
- దబ్బుడం:** బస్తాలు కుట్టే పెద్ద సూది; **సుత్తిలి:** జనపనార సన్నని తాడు; **పగ్గం:** పశువుల తాళ్లు.
- ఒలపట / దాపట:** ఒలపట అనగా కుడివైపు (Right), దాపట అనగా ఎడమవైపు (Left).
- మెద / మోపు:** మెద అనగా వరిగడ్డి కుప్ప, మోపు అనగా తలపై మోసే పెద్ద కట్ట.
- కళ్ళం:** పంట నూర్పిడి చేసి ధాన్యం వేరుచేసే స్థలం; **తాలు:** గింజలేని పొల్లు ధాన్యం; **తవుడు:** వడ్ల మిల్లులో వచ్చే పొట్టు పిండి.
- కొట్టం / గాడి:** కొట్టం పశువుల పాక, గాడి పశువుల మేత తొట్టి; **ముద్దెర:** ధాన్యం రాశి చుట్టూ బూడిదతో పెట్టే రక్షారేఖ.
- మోట:** బావి నుండి ఎడ్ల సహాయంతో తోడే చర్మాకార నీటి సాధనం; **కచ్చురం / కచ్చడం:** వేగంగా వెళ్లే చిన్న ఎడ్లబండి.
- దంతెక్కోట్టుడు:** పత్తి, మిరప చేలల్లో గుంటుకతో కలుపు తీయుట; **కరిగెట్టు:** వరినాట్లకు పొలాన్ని దమ్ము చేయుట.
- లాగోడి:** సాగు కోసం పెట్టే పెట్టుబడి ఖర్చు; **రైనం:** కౌలుకు తీసుకోవడం.

2. సామాజిక జీవనం, దైనందిన సంభాషణలు & భావవ్యక్తీకరణ

నిత్యజీవిత పదాలు

- జాడ / పత్తా:** చిరునామా/ఆచూకీ; **అంబారాల:** మధ్యాహ్నం వేళ; **పొద్దుమీక:** రాత్రి సమయం; **కోరాసు:** మండుతున్న కర్ర/కట్టె.
- ఉద్దెర:** అప్పుగా తీసుకోవడం (Credit); **సుర్యా:** పెన్ రీఫిల్; **ములికి:** పెన్ నిబ్; **తాతీలు:** సెలవులు (Leave/Holidays).
- ఐతారం:** ఆదివారం; **బేస్తారం:** గురువారం; **అద్మానం:** అన్యాయం/విపరీతం; **ఆపతి:** ఆపద/కష్టం.
- సోపతి:** స్నేహం/చెలిమి; **పయిలం:** జాగ్రత్త (భద్రంగా ఉండుట); **నఖరాలు:** గారాలు/వేషాలు; **ఇకమతు:** ఉపాయం/యత్తి.
- ఎరుక:** తెలుసుట/పరిచయం; **ఇజ్జత్:** గౌరవం/మర్యాద; **ఇగురం:** తెలివితేటలు/నేర్పు; **ఏతులు:** గొప్పలు చెప్పుకోవడం.
- సొక్కుంపూస:** నూటికి నూరుపాళ్లు నిజాయితీపరుడు; **పికరు:** దిగులు/ఆలోచన; **రవుతు:** రాయి; **పయ్య:** బండి చక్రం; **శెత్తిరి:** గొడుగు.
- రువ్వడి:** సాక్ష్యం; **అరిగోస:** తీవ్రమైన కష్టం/బాధ; **తెక్కి:** తలగడ/దిండు; **ఉరుకు:** పరుగెత్తు; **గుంజడం:** బలంగా లాగడం.
- కురుస:** పొట్టిగా ఉండుట; **బటువు:** ఉంగరం; **లోల్లి:** గొడవ/రాద్ధాంతం; **తాతాపురం:** తీరికగా/నెమ్మదిగా; **కుతి:** తీరని ఆరాటం/కోరిక.
- కలబడటం:** కొట్లాడుకోవడం; **శత్రంజి:** తివాచీ/చాప; **తొవ్వ:** దారి/బాట; **గోందు:** జిగురు; **బర్కత్:** వృద్ధి/లాభం; **నూకుట:** నెట్టుట.
- రంది:** విచారం/చింత; **దబ్బున:** వేగంగా/వెంటనే; **గత్తర:** కలరా/మహమ్మారి; **తొలసారి:** మొదటి కాన్పు; **కుతిక:** గొంతుక; **సుస్తు:** అస్వస్థత/నీరసం.
- నింగలం:** నిప్పులు; **సడక్:** రోడ్డు; **ఫాయిదా:** లాభం; **యాది:** జ్ఞాపకం/గుర్తు; **సోయి:** స్పృహ/ధ్యాన; **చేబదలు:** తాత్కాలిక చేతి రుణం.

© TSPSC / TGPSC EXAM POINTERS

- 'సోపతి' & 'పయిలం' పదాల అర్థాలు: సోపతి = స్నేహం; పయిలం = భద్రం/జాగ్రత్త.
- 'యాది' & 'సోయి' అర్థాలు: యాది = జ్ఞాపకం (గుర్తు); సోయి = స్పృహ (ధ్యాన).
- 'ఒలపట' & 'దాపట' అర్థాలు: ఒలపట = కుడివైపు; దాపట = ఎడమవైపు.
- 'లాగోడి' అనగా: పంట సాగుకు రైతులు పెట్టే పెట్టుబడి.